

Az Astrolabe, a francia Beagle

BABINSZKI EDIT–KÖBÁNYAI PÉTER–GÁSPÁR ANITA

Az egyedülálló, különleges, régi földtani, természetrajzi témájú könyveket bemutató sorozatunknak ebben a részében a Jules Dumont d'Urville, francia hajós, felfedező 1837–40. közötti, csendes-óceáni expedíciójáról szóló könyvsorozat születésének történetét mutatjuk be. Hároméves hajóútja során kétszer is érintette Antarktisz partjait és számos természettudományos és néprajzi megfigyelést tett Ausztrália és Óceánia szigetein. A könyvsorozat szöveget tartalmazó 23 kötetéből 14, valamint mind a 7, nagyméretű képeket és térképeket tartalmazó, illusztrált atlasza megtalálható a Magyar Bányászati és Földtani Szolgálat Földtani Szakkönyvtárának gyűjteményében. Semsey Andor mecénás vásárolta meg hazánk legnagyobb földtani szakkönyvtára számára.

Jules Sébastien César Dumont d'Urville 1790. május 23-án született az alsó-normandiai Condé-sur-Noireau-ban. Csupán hatéves volt, amikor édesapja meghalt, ekkortól anyai nagybátyja, Croisilles apátja taníttatta. Gyermekkorában nagyon sokat olvasott, leginkább a nagy felfedezőutakról, expedíciókról szóló könyvek ragadták magukkal a képzeletét. Éppen ezért, amikor 17 éves korában nem sikerült a felvételi vizsgája az École Polytechnique egyetemre, úgy döntött, hogy belép a haditengerészethez. A francia flotta vállára azonban ekkortájt még az 1805-ös trafalgari csata veszteségei neheztek, ezért hosszabb tengeri utakra nem vállalkoztak. D'Urville 1812-ben, mint fiatal tiszt, Toulonba kérette magát, a Suffren fedélzetére, de ez a hajó sem futott ki a kikötő-

Gauttier Duparc kapitánysága alatt végzett vízrajzi felméréseket az Égei-tengeren. Amikor Milosz szigetének partjai mentén horgonyoztak, hírt vették egy nem sokkal korábban előkerült márványszobornak. D'Urville felismerte a két méter magas, Aphroditét ábrázoló szobor jelentőségét és rögtön meg akarta szerezni, de Duparc kapitány – helyhiány miatt – nem engedte a szobrot a hajóra szállítani. D'Urville ekkor sebtében elintézte, hogy de Rivière márki, a törökországi francia nagykövet megvásárolja. A szobor végül Franciaországba került és a kecses női szépség megtestesülésének tartott milői Vénusz (vagyis melózi Aphrodité) máig a Louvre tulajdona.

D'Urville első földkörüli útjára 1822. augusztus 11-én hajózott ki Toulon kikötőjéből Louis Isidore Duperrey kapitány La Coquille nevű hajóján. Az 1825 márciusáig tartó expedíció célja a franciáknak a napóleoni háborúk alatt, a Csendes-óceán térségében elvesztett pozícióik visszaszerzése volt. D'Urville az úton leginkább tudományos tevékenységet folytatott. Ekkor fedezte fel például az Adélie-pingvint, melyet feleségéről, Adèle Dorothee Pépinről nevezett el. D'Urville és a hajón utazó René-Primevère Lesson francia orvos, természetbúvár alaposan tanulmányozta a Falkland-szigetek, Chile és Peru partjai, a csendes-óceáni szigetvilág, valamint Új-Zéland, Új-Guinea, és Ausztrália élővilágát. Az expedíció hatalmas állat- és növénygyűjteménnyel tért haza: a több mint 3000 begyűjtött növényfajból 400 korábban ismeretlen volt, az 1100 rovarból pedig 300-at írtak le újként.

D'Urville hazatérte után alig két hónappal felkereste a haditengerészetet egy új expedíció tervével, amit el is fogadtak. 1826 áprilisában indult első, általa vezetett földkörüli útjára, az időközben Astrolabe-ra átkeresztelt La Coquille fedélzetén. Az Astrolabe a La Pérouse vezette, 1788-ban eltűnt expedíció egyik hajója volt, melynek nyomait

d'Urville ezen útja során akarta felkutatni. Meg is találták a hajóroncs maradványait a Salamon-szigetekhez tartozó Vanikoro-szigetnél. Ezen kívül részletes térképezéseket folytattak Dél-Ausztrália és Új-Zéland környékén, valamint a csendes-óceáni szigetvilágban. Az expedíció új, részletes térké-

Patagoniai indiánok

pek garmadájával tért vissza 1829-ben Franciaországba, valamint zoológiai, botanikai és geológiai képek és leírások sokaságával, melyek megalapozták a terület későbbi tudományos vizsgálatait. D'Urville ezen útja során alkotta meg és használta először a Malajzia, Mikronézia és Melanézia kifejezéseket, hogy elkülönítse ezen földrajzilag és etnikailag elkülönülő kultúrákat Polinéziától. Kutatásainak eredményeit 1830-tól kezdve adta közre nyomtatásban (*Voyage de l'Astrolabe*), összesen 13 kötetben.

Az Astrolabe hazatérte után d'Urville-t nem sokáig kötötte le a szárazföldi élet, vágyott vissza a tengerre, hön szeretett csendes-óceáni szigeteire. Az újabb expedíció tervét azonban I. Lajos Fülöp király csak némi módosítással fogadta el. Mivel Franciaország be akart szállni az antarktisz felfedezések versenyébe, ezért azt az utasítást adta, hogy szálljanak partra a Déli mágneses sark közelében, hogy megszerezzék azt Franciaországnak, illetve, ha ez nem lehetséges, akkor próbálják meg elérni az eddig meghódított legdélebbi szélességet (74°15'), melyet

A könyv kezdőlapja

többől. Ezért tovább képezte magát: ekkorra már beszélt latinul, görögül, angolul, németül, olaszul, oroszul, kínaiul és héberül, valamint tanult botanikát és rovartant is.

Első hosszabb hajóútjára 1819-ig kellett várnia. Ekkor a Chevette nevű hajóval,

James Weddell ért el 1823-ban. D'Urville nem örült a javaslatoknak, mivel cseppet sem érdekelték a sarkvidéki kutatások, de végül győzött az óceán hívó szava.

1837. szeptember 7-én indult útnak az expedíció d'Urville vezetésével, két hajóval: az Astrolabe-bal és a Zélée-vel, melynek kapitánya Charles Hector Jacquinot volt. Az expedíció további célja volt a Magellán-szoros környékének feltérképezése, a nyugat- ausztráliai új brit kolóniák működésének tanulmányozása, a bálnavadászati lehetőségek

Az Astrolabe a jég fogságában, 1838. február 6-án

felmérése Új-Zéland térségében, valamint helyszínt találni egy francia börtönszigetnek, fegyencolóniának.

Tenerife és Rio de Janeiro érintésével érkeztek a Magellán-szoros térségébe, november végén. D'Urville úgy vélte, elég idő áll a rendelkezésére és eltölthet három hetet a szo-

**Balra: Worraddey, Bruny szigetének vezetője
Jobbra: Trougarnanna, melanéz bennszülött**

ros tanulmányozásával, mielőtt ismét dél felé venné az irányt. Tervét Phillip Parker King, az 1826 és 1830 között, a Beagle-en hajó-

Északi közönséges kuzkusz

zó admirális precíz térképeire alapozta. Innen indultak tovább az Antarktisz felé, a mai Weddell-tengerre. 1838 január–februárjában folyamatosan próbáltak minél délebbre jutni, azonban a nagy mennyiségű jég megakadályozta, hogy elérjék a hön áhított célt. D'Urville kétségbe is vonta, hogy Weddell elérte a 74°15'-es déli szélességet. Ráadásul hajói többször is a jég fogságába kerültek, amiket csak nagy munkával tudott kiszabadítani a legénység és az egészségügyi helyzet is egyre romlott a fedélzeten. Ezért február végén D'Urville feladta a tervet, és a chilei Talcahuanóba hajózott, ahol egy ideiglenes kórházban kezeltették a skorbutos betegeket.

A „regenerálódás” után Valparaisóba hajóztak, majd onnan 1838. április 7-én indultak a csendes-óceáni szigetvilág felé. A Marqueses-szigetek után Tahiti, Fidzsi és Szamoa érintésével érték el a Salamon-szigeteket. Majd tovább hajóztak a mai Jakarta és Szingapúr felé, érintették Jáva, Borneó és Celebes mellett a Fülöp-szigetek néhány déli szigetét is.

1839. december 13-án érkeztek a tasmaniai Hobart kikötőjébe, ami ideiglenes bázisként szolgált az expedíció számára – innen szervezték meg a Déli mágneses sark megközelítését. Hobartba érkezve megtudták, hogy az Egyesült Államok expedíciója, Charles Wilkes vezetésével hasonló céllal hamarosan elindul Sydneyből az Antarktisz felé. Később látták is egymást az antarktisi partok mentén. Azonban a legénységet ekkorra erősen megtizedelték a trópusi betegségek, ezért d'Urville először csak egy hajóval akart indulni. Végül mégis sikerült legénységet toborozniuk egy korábbi francia bálnavadász-expedíció dezertőrjeiből, így mindkét

hajó elindulhatott az Antarktisz felé. 1840. január 1-jén hagyták el Hobart kikötőjét, és január 20-án látták meg az antarktisi partokat. Több kisebb szigeten, majd a feleségéről Adélie Land-nek elnevezett partszakaszon is partra tudtak szállni és kitűzni a francia trikólt. A part mentén nyugat felé hajóztak, köztmintákat gyűjtöttek és megpróbálták meghatározni a Déli mágneses sark pontos helyét. Elémi azonban nem tudták, mivel a hozzá vezető utat a jég elzárta, ezért visszafordultak északnak. Február 1-jén indultak vissza Hobart felé, majd folytatták az utat Új-Zéland partjai mentén. Végül Timor, Réunion és Szent Ilona érintésével tértek vissza Franciaországba: 1840. november 6-án érkeztek Toulonba. Ez volt az utolsó francia, vitorlás hajókkal útnak induló expedíció.

Hazaérkezése után d'Urville-t a haditengerészet előléptette, és megkapta a Francia Földrajzi Társaság „*Grande Médaille d'Or des Explorations*” kitüntetését. Megkezdte a felfedezőútról szóló kiadvány írását, mely 1841 és 1855 között jelent meg 23 szöveges kötet és 7 nagyméretű képet és térképet tartalmazó, illusztrált atlasz formájában, *Voyage au pôle Sud et dans l'Océanie sur les corvettes l'Astrolabe et la Zélée 1837–1840*

A D'Urville feleségéről elnevezett Adélie-pingvin (jobbra) és a sárgaszemű pingvin (balra)

címmel. A hét, művészi kivitelű képet tartalmazó atlasz közül kettő „festői” képekből (*Atlas pittoresque*) áll és egyet-egy foglalnak el a nagyon aprólékosan, tudományos alaposággal kidolgozott antropológiai, geológiai, botanikai, zoológiai és vízrajzi képek. A kötetek nagy része már csak d'Urville hirtelen bekövetkezett halála után jelent meg, ugyanis 1842. május 8-án egy Versailles közelében bekövetkezett vasúti szerencsétlenségben életét vesztette. Nevét számos növényfaj és földrajzi név is örzi. ❧